

Motion till riksdagen 2023/24:440

av Jessica Wetterling m.fl. (V)

Demokrati, integritet och transparens

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut	2
3 Inledning	3
4 Skydd för grundlag och demokrati	4
4.1 Stärk skyddet för grundlagarna	4
4.2 Grundlagsskydd för gemensam egendom	5
4.3 Grundlagsskydd för public service	6
4.4 Översyn av valsystemet	7
4.5 Drönarbevakning av allmänna sammankomster	8
5 Skydd för den personliga integriteten	9
5.1 Integritetsperspektiv på den digitala marknadsföringen	9
5.2 Att använda barn i marknadsföring	10
5.3 Åtgärder för att motverka personuppgiftsläckor	10
5.4 Söktjänster som offentliggör känsliga personuppgifter	11
5.5 En AI-policy med etisk kod	12
6 Transparens och antikorrupcion	13
6.1 Riksdagspartiernas möjlighet att ta emot anonyma gåvor	14
6.2 Se över karensystemet för statsråd m.fl.	15

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att det krävs kvalificerad majoritet för alla grundlagsändringar i enlighet med kommitténs förslag i SOU 2023:12 och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över frågan om hur ett effektivt grundlagsskydd för gemensam egendom ska utformas på statlig, regional och kommunal nivå och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att beslut om utförsäljning av gemensam egendom ska fattas med tre femtedelars majoritet alternativt med två likalydande beslut med mellanliggande val på statlig, regional och kommunal nivå och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att utforma ett effektivt grundlagsskydd för public service och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att de beslut som riksdagen har att fatta om public service ska fattas med kvalificerad majoritet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över vallagen med fokus på stärkt valdeltagande och tillgänglighet och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Valmyndigheten och det statliga forskningsinstitutet Rise i uppdrag att återuppta projektet om att vidareutveckla hjälpmedel för personer med synnedsättning för att dessa ska kunna rösta med bibehållen valhemlighet och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med lagförslag som innebär att krav på tillstånd ska återinföras vid polisens användning av drönare vid allmänna sammankomster och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning för att se över omfattningen av den digitala marknadsföringen ur integritetsperspektiv i syfte att ta fram åtgärder för att bättre kontrollera den och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över en begränsning av möjligheten att använda barn i reklam med hänvisning till barnets integritet och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge i uppdrag till Integritetskyddsmyndigheten att förstärka det förebyggande arbetet mot personuppgiftsincidenter och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att det införs undantagsbestämmelser i

tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen som avser känsliga personuppgifter och uppgifter om lagöverträdelser och tillkännager detta för regeringen.

13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ta fram en nationell AI-policy med etisk kod och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge utredningen om förstärkt insyn och transparens i finansieringen av politiska partier i tilläggsdirektiv att se över insynslagen i syfte att utreda förbud för riksdagspartier mot att ta emot anonyma donationer genom att använda en bulvan eller motsvarande upplägg med tredje part, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge utredningen om förstärkt insyn och transparens i finansieringen av politiska partier i tilläggsdirektiv att se över insynslagen i syfte att införa förbud mot försök att ta emot anonym gåva och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning av karensystemet för statsråd m.fl. i syfte att strama upp tillsynen och skärpa regelverket och tillkännager detta för regeringen.

3 Inledning

Demokratin är under attack i vår omvärld. Hotet handlar i dag främst om att regeringar urholkar de demokratiska rättigheterna som fria och rättvisa val, tryck- och yttrandefrihet och likhet inför lagen. Demokratins tillbakagång måste alltså förstås bredare än att det enbart handlar om rena diktaturer. Auktoritära stater kan i själva verket behålla en demokratisk yta med val och flerpartisystem men samtidigt krympa demokratins utrymme genom inskränkningar i mänskliga fri- och rättigheter. Att demokratin pressas tillbaka kan ses som en reaktion mot årtionden av nyliberal politik och ökade klyftor i samhället. Detta riskerar att skapa en grogrund för populism som auktoritära krafter kan utnyttja för att fortsätta öka/spä på polariseringen mellan olika grupper.

Vänsterpartiet ser en liknande utveckling i Sverige. Även här har klassklyftorna mellan olika grupper av människor ökat till följd av en förd nyliberal politik vilket är allvarligt och i sig hotar demokratin. Spridning av desinformation och "fake news" bidrar till populism och politikerförakt. Samtidigt befinner sig polisen, kriminalvården och domstolarna i kris till följd av både föregående och nuvarande regerings repressiva förslag som syftar till att tränga tillbaka den grova gängkriminalitet som drabbat framför allt s.k. socialt utsatta områden med skjutningar och sprängningar. Högerregeringens svar på nyrekryteringen av barn och unga in i kriminalitet är dock nedskärningar på skola och socialtjänst i kombination med ännu fler repressiva förslag om högre straff och mer hemliga tvångsmedel.

Vi ser med stor oro på den utveckling som skett sedan början av 2000-talet och som i dag lett till att vi börjar närma oss ett övervakningssamhälle. Frågor om personlig integritet och mänskliga rättigheter får gång på gång stå tillbaka. Varje gång en inskränkning görs har det motiverats utifrån skenbart goda syften som effektivare brottsbekämpning och ett generellt ökat skydd för invånarna. Sammantaget framstår dock helheten av

över två decenniers skärpta lagar när det gäller t.ex. kamerabevakning, hemliga tvångsmedel, signalspaning, utlänningskontroll och åtgärder i syfte att hindra terrorism som allvarlig. Varje inskränkning som godtas tenderar att bereda väg för ännu fler och mer ingripande åtgärder. Argument i stil med att den som har rent samvete inte har något att frukta riskerar att bli urvattnade floskler ju fler inskränkningar av den personliga integriteten som accepteras. Konsekvenserna för samhällsklimatet och demokratin på lång sikt är svåra att överblicka. Sverige befinner sig i en svår situation som i sig innebär ett hot mot vår demokrati om vi inte vänder utvecklingen tillsammans. I den här motionen presenterar vi några av våra förslag som handlar om att stärka demokratin, värna den personliga integriteten samt motverka korruption i riksdagspartierna.

4 Skydd för grundlag och demokrati

4.1 Stärk skyddet för grundlagarna

Våra grundlagar reglerar hur Sverige ska styras. De ska skydda vår demokrati och måste därför vara svårare att ändra än andra lagar. För att ändra en grundlag krävs i dag att riksdagen fattar två likalydande beslut och att det hålls ett riksdagsval mellan de två besluten. Syftet är bl.a. att ge utrymme för samhällsdebatt innan riksdagen fattar det slutliga beslutet. Dessvärre visar t.ex. riksdagens beslut om utlandsspioneri (se nedan) att den goda tanken mer eller mindre har gått förlorad. Besluten behöver dock enbart vara fattade med enkel majoritet, dvs. att det vinnande förslaget får flest röster. Genom det första beslutet antas grundlagsförslaget som vilande. Det andra beslutet får inte fattas tidigare än att det efter det första beslutet har hållits val till riksdagen i hela riket och den nyvalda riksdagen har samlats. Det ska dessutom gå minst nio månader mellan den tidpunkt då ärendet första gången anmäldes i riksdagens kammare och valet, om inte konstitutionsutskottet (KU) beslutar om undantag. Ett sådant beslut ska fattas senast vid ärendets beredning och minst fem sjättedelar av ledamöterna i KU måste rösta för beslutet (regeringsformen, RF, 8 kap. 14 §). Detta innebär att det är förhållandevis lätt att ändra våra grundlagar. De senaste åren har både den föregående och den nuvarande regeringen lagt fram förslag om grundlagsändringar som sedan antagits av riksdagen utan någon större debatt. Då utlandsspioneri föreslogs kriminaliseras som tryck- och yttrandefrihetsbrott kom en debatt igång men alldeles för sent i samband med det andra riksdagsbeslutet hösten 2022 (prop. 2021/22:55, mot. 2021/22:4287). Ändringen innebar i korthet att t.ex. granskande journalister och visseblåsare kan komma att straffas om de rapporterar om hemliga uppgifter som kan skada Sveriges förhållande till någon annan stat. Både meddelarfriheten och anskaffarfriheten begränsas. Med andra ord är det en stor inskränkning i vår tryck- och yttrandefrihet som hade förtjänat en seriösare behandling.

2020 års grundlagskommitté har lagt fram ett betänkande i syfte att stärka skyddet för demokratin och domstolarnas oberoende (SOU 2023:12). För att stärka skyddet för grundlagarna föreslår kommittén att det ska krävas kvalificerad majoritet i riksdagen för att ändra grundlag. Kravet på kvalificerad majoritet införs enbart vid det andra beslutet. På det sättet kan reglerna om att få till stånd en folkomröstning om ett grundlagsförslag behållas. Enligt förslaget ska det införas en särskild beslutsregel i regeringsformen enligt vilken det krävs två tredjedels majoritet vid riksdagens andra beslut om ett grundlagsförslag. Kommittén föreslår även att det ska ställas krav på att de som röstar för en

grundlagsändring också motsvarar en viss andel av riksdagens ledamöter (en s.k. kvorum-regel). Ett sådant krav bör gälla vid riksdagens båda beslut. Kommittén föreslår att det vid det första beslutet ska krävas att mer än hälften av riksdagens ledamöter röstar för förslaget. Vid det andra beslutet ska det kvalificerade majoritetskravet om två tredjedelar räknas som en andel av riksdagens samtliga ledamöter. Förslagen innebär att riksdagens beslut i grundlagsfrågor ges en ökad legitimitet.

Vi förutsätter att kommitténs förslag om ett ökat skydd för grundlagarna är under beredning i Regeringskansliet. Men eftersom vi befarar att högerregeringen kommer att lägga fram fler förslag på grundlagsändringar i repressivt syfte väljer vi ändå att lyfta frågan i denna motion.

Regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att det krävs kvalificerad majoritet för alla grundlagsändringar i enlighet med kommitténs förslag i SOU 2023:12. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.2 Grundlagsskydd för gemensam egendom

De senaste decennierna har politiker sålt ut stora delar av vår gemensamma egendom som skolor och vårdcentraler, apotek och allmännyttans lägenheter. När andra partier vill minska det gemensamma ägandet, vill Vänsterpartiet öka det för att bättre kunna styra samhällsutvecklingen. Vi har gemensamt byggt upp tillgångar i form av statliga bolag för att kunna styra delar av samhället genom dem men också för att kunna inbringa mer pengar till det gemensamma för en bättre välfärd. Att öka det gemensamma ägandet är viktigt inte minst ur ett demokratiperspektiv.

I dag skyddar grundlagen den privata äganderätten, men det saknas ett skydd för det som vi äger tillsammans. Vänsterpartiet anser att den gemensamma äganderätten behöver förstärkas och vi vill därför införa ett grundlagsskydd för gemensam egendom. Skyddet ska gälla på såväl statlig som regional och kommunal nivå. Vi vill att en utredning ser över hur ett grundlagsskydd för gemensamt ägd egendom ska kunna uppnås. Ett sådant skydd kan exempelvis ske genom ett tillägg i regeringsformen (RF) i det avsnitt som reglerar det privata egendomsskyddet och allemansrätten. För att det inte ska gå att runda ett sådant skydd genom att dela upp en försäljning i flera mindre steg bör det även finnas särskilda regler för vilken egendom som ska räknas till en och samma försäljning. De regler för vad som räknas som en och samma upphandling skulle kunna fungera som en modell. I motion 2023/24:68 skriver vi mer om vår politik för statliga företag.

Regeringen bör tillsätta en utredning som ser över frågan om hur ett effektivt grundlagsskydd för gemensam egendom ska utformas på statlig, regional och kommunal nivå. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Det är i dag enkelt för beslutsfattarna att sälja ut gemensam egendom. För statlig egendom gäller 9 kap. 9 § regeringsformen som anger att "Riksdagen beslutar om grunder för förvaltningen av och förfogandet över statens tillgångar". Riksdagen har med stöd av denna paragraf beslutat att reglera förfarandet närmare i budgetlagen. Enligt den har regeringen rätt att besluta om försäljning av aktier eller andelar i ett företag där staten har mindre än hälften av aktierna, om inte riksdagen har bestämt annat för företaget. För företag där staten har hälften eller mer av rösterna för samtliga aktier eller andelar krävs riksdagsbeslut för att sälja ut eller på annat sätt minska statens andel. Alla dessa riksdagsbeslut tas med enkel majoritet.

Försäljning av kommunal egendom sker även den med enkel majoritet. Sådan försäljning regleras i dag i kommunallagen som i princip bara innebär att utförsäljningar inte får genomföras så att det otillbörligt gynnar någon. Men kommuner och regioner (tidigare landsting) har upprepade gånger ändå brutit mot detta.

Som en del i grundlagsskyddet för gemensam egendom anser vi att det bör ske en ändring av regeringsformens regler som rör majoritetsförhållandena vid riksdagens beslutsfattande. Huvudregeln enligt RF är att riksdagen fattar beslut med enkel majoritet (4 kap. 7 § RF), men i vissa fall kan riksdagen fatta beslut med kvalificerad majoritet (8 kap. 17 § RF).

Vänsterpartiet anser att riksdagens beslut i frågor som rör utförsäljning av gemensam egendom alltid ska fattas med kvalificerad majoritet, för att förhindra att försäljningarna ska kunna ske alltför enkelt. Vi föreslår att det för beslut om att sälja ut gemensamt ägd egendom krävs tre femtedelars majoritet, alternativt två likalydande beslut med mellanliggande val så att väljarna får möjlighet att avgöra. Något av dessa villkor måste vara uppfyllt. Detta skydd ska föras in i grundlagen och gälla på såväl statlig som regional och kommunal nivå. Genom att skyddet förs in i grundlagen kan det inte upphävas med ett enkelt majoritetsbeslut. Skyddet ska gälla gemensamt ägd egendom vars värde överskrider en viss beloppsgräns. För att undvika att man går runt skyddet genom att dela upp en försäljning i flera mindre steg, bör särskilda regler införas för vad som räknas som en och samma försäljning. Reglerna för vad som räknas som en och samma upphandling kan fungera som förebild.

Regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att beslut om utförsäljning av gemensam egendom ska fattas med tre femtedelars majoritet alternativt med två likalydande beslut med mellanliggande val på statlig, regional och kommunal nivå. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.3 Grundlagsskydd för public service

Fria, självständiga och oberoende medier utgör en viktig grundsten i bygget av en stabil demokrati. I Sverige finns en mycket lång tradition av tryck- och yttrandefrihet och via public service och dess breda uppdrag tillförsäkras befolkningen bl.a. att få ta del av opartisk samhällsinformation, nyheter, underhållning och smalare program. Att såväl journalistiken som public service står oberoende i förhållande till politiken är helt grundläggande.

I Sverige saknar public service ett effektivt grundlagsskydd. I stället ges public service skydd genom kombinationen av finansiering med public service-avgift och konstruktionen av den förvaltningsstiftelse som äger programföretagen och utser bolagens styrelser.

Runtom i världen har det på flera håll de senaste åren skett inskränkningar av de fria, självständiga och oberoende medierna och public service genom bl.a. ändrade medielagstiftningar, där såväl politiken som ekonomiska intressen har ett starkt inflytande över och styr public service. Även i Sverige ifrågasätts public service. Trots löften om att mediernas frihet ska värnas och att public service-mediernas oberoende ska bestå och dess långsiktiga finansiering vidmakthållas så läggs regelbundet förslag i riksdagen om motsatsen där man vill öka den politiska styrningen över public service, göra uppdraget smalare och kapa bort delar av programinnehållet. Detta visar att det är ytterst angeläget att stärka den oberoende ställning som public service ännu har. Det kan ske på olika sätt, men ett grundlagsskydd skulle både säkra oberoendet och vara hållbart över tid.

Regeringen bör därför tillsätta en utredning i syfte att utforma ett effektivt grundlagsskydd för public service. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Som en del i det grundlagsskydd för public service som Vänsterpartiet menar är nödvändigt anser vi att det bör ske en ändring av regeringsformens regler som rör majoritetsförhållandena vid riksdagens beslutsfattande. Huvudregeln enligt RF är att riksdagen fattar beslut med enkel majoritet (4 kap. 7 § RF), men i vissa fall kan riksdagen fatta beslut med kvalificerad majoritet (8 kap. 17 § RF). Vänsterpartiet anser att riksdagens beslut i frågor som rör public service alltid ska fattas med kvalificerad majoritet, för att förhindra att förutsättningarna för public service ska kunna ändras alltför enkelt. Det är grundläggande att public service har långsiktiga villkor för att kunna genomföra sitt uppdrag på bästa sätt.

Regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att de beslut som riksdagen har att fatta om public service ska fattas med kvalificerad majoritet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.4 Översyn av valsystemet

Valprövningsnämnden är den instans som prövar överklaganden av beslut av Valmyndigheten och länsstyrelserna om fastställande av utgången av riksdagsval, regionfullmäktigeval, kommunfullmäktigeval, sametingsval, val till Europaparlamentet och folkomröstningar. Valprövningsnämnden tog under 2022 emot 406 överklaganden av själva valresultatet. Antalet överklaganden efter de allmänna valen 2022 var det näst största i nämndens historia, dvs. sedan 1976 när Valprövningsnämnden prövade överklaganden av val för första gången. Överklagandena rörde ett flertal olika områden, bl.a. brister i ordningen vid röstmottagningsställe, felaktig avprickning i röstlängd, felaktigheter i samband med rösträkning, köer till röstmottagningsställena, och felaktigheter i valmaterial riktat till synskadade. Av den enkätundersökning som Valmyndigheten genomfört efter valens avslutande framgår bl.a. att 34 kommuner angett att köerna kan ha inverkat negativt på valdeltagandet och att 81 kommuner angett att köerna delvis kan ha inverkat negativt på valdeltagandet medan 143 kommuner inte ansett detta. Att det förekommit köer på flera platser torde ha haft samband med den i vallagen föreskrivna nya ordningen i fråga om att valsedlar ska presenteras på en avskärmad plats och de krav som därigenom ställs på antalet lokaler och utformningen av dem. Valprövningsnämnden lyfter i sitt beslut vikten av att väljarna har goda möjligheter att rösta. Nämnden anser därför att det är angeläget att köbildning vid valen undviks i framtiden och att frågorna om köer beaktas i den kommande uppföljningen av valen.¹

Valprövningsnämnden konstaterar även att det förekommit avvikelser i fråga om väljare som vägrats rösta p.g.a. att de redan varit avprickade i röstlängden.² Enligt Valmyndighetens yttrande har valnämnderna historiskt hanterat felaktiga avprickningar på olika sätt. Valmyndigheten har i vägledande ställningstagande om felaktig avprickning och väljare som nekats att rösta (VAL-391) redogjort för vilka åtgärder som bör vidtas vid en sådan situation. En avprickning i röstlängden är inte att betrakta som ett beslut och kan därför inte rättas med stöd av förvaltningslagen. Valmyndigheten anser i stället att den felaktiga avprickningen ska åtgärdas genom en skriftlig korrigering i röstlängden. Valmyndigheten anser att en korrigering av en felaktig avprickning endast ska göras om

¹ Valprövningsnämndens beslut 46-2022.

² Valprövningsnämndens beslut 71-2022, Valprövningsnämndens beslut 100-2022.

den person som felaktigt avprickats i röstlängden fortfarande befinner sig i vallokalen. Om väljaren lämnat vallokalen bör korrigeringsendast ske i undantagsfall och under vissa särskilda förutsättningar. I det fall en korrigeringsendast inte kan ske ska röstmottagaren inte ta emot väljarens röst. Det är inte möjligt för väljaren att överklaga den felaktiga avprickningen eller röstmottagarens nekande att ta emot valkuvert. Väljaren ska upplysas om att hen kan överklaga beslutet att fastställa utgången av valet hos Valprövningsnämnden.

Många av de problem, utmaningar och incidenter som förekommit under valen 2022 är enligt Valmyndigheten kopplade till valsedelssystemet.³ Valdeltagandet i riksdagsvalet 2022 sjönk till 84 procent, från 87 procent i 2018 års val. Valdeltagandet i riksdagsvalet sjönk i alla kommuner utom två, visar statistik från SCB. Minskningen var störst i kommuner där deltagandet redan var lågt. Detta är mycket oroväckande. Inför valet 2022 var Sverige inne i en positiv trend när det gällde valdeltagandet. Det hade ökat i varje riksdagsval sedan 2002. Andelen röstande ökade även i val till kommun- och regionfullmäktige under samma period. Men valdeltagandet 2022 är det lägsta sedan 2006 års val. Sverige har ett av världens högsta valdeltagande. Men trots det finns stora skillnader, såväl mellan kommuner, mellan valdistrikt i kommuner som mellan olika grupper av väljare. Samhället har en grundläggande uppgift när det gäller genomförandet av rättssäkra val, genom t.ex. tydlig information och tillgängliga vallokaler. Det är vidare centralt att valdeltagande stärks.

Regeringen har aviserat att man har för avsikt att tillsätta en parlamentarisk kommitté med uppdraget att se över dagens svenska valsystem. Om ett förslag ska bli klart till valet 2026 måste dock en dylik utredning tillsättas och börja arbeta omgående. Regeringen har dessutom pausat Valmyndighetens och det statliga forskningsinstitutet Rises projekt om att vidareutveckla hjälpmedel till personer med synnedsättning för att dessa ska kunna rösta med bibehållen valhemlighet. Det är viktigt att detta arbete återupptas snarast.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över vallagen med fokus på stärkt valdeltagande och tillgänglighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör snarast ge Valmyndigheten och det statliga forskningsinstitutet Rise i uppdrag att återuppta projektet om att vidareutveckla hjälpmedel till personer med synnedsättning för att dessa ska kunna rösta med bibehållen valhemlighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.5 Drönarbevakning av allmänna sammankomster

Polismyndigheten har rätt enligt kamerabevakningslagen att under viss tid bedriva kamerabevakning av en plats dit allmänheten har tillträde, om det av särskild anledning finns risk för allvarlig brottslighet och syftet med bevakningen är att förebygga, förhindra eller upptäcka sådan brottslig verksamhet eller utreda eller lagföra sådana brott. Sådan kamerabevakning kan ske med UAS (unmanned aerial system), s.k. drönare. I januari 2020 trädde lagändringar i kraft som innebär att Kustbevakningen, Polismyndigheten, Tullverket och Säkerhetspolisen får bedriva kamerabevakning utan tillstånd. Vänsterpartiet yrkade avslag på förslaget eftersom vi anser att tillstånd från Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) ska vara huvudregel vid kamerabevakning (mot. 2019/20:108).

³ Valmyndigheten, Erfarenheter från valen 2022, Rapport VAL-686.

Polisen offentliggör beslut om kamerabevakning på sin hemsida. I besluten anges tid för bevakningen och plats. Bevakning med drönare har använts vid flera olika typer av arrangemang, såsom polisinsatser, idrottsevenemang, på Nobeldagen, och även vid allmänna sammankomster. Polisens beslut innebär ofta att stora områden, t.ex. hela stadsdelar, ska bevakas under flera timmar.

Vänsterpartiet anser att drönarbevakning i brottsförebyggande syfte är problematiskt vid allmänna sammankomster där människor använder sig av sina grundlagsskyddade rättigheter som demonstrationsfrihet och yttrandefrihet. Den fria åsiktsbildningen kräver att enskilda kan demonstrera, agera och fritt utbyta tankar, idéer och åsikter. Advokatsamfundet har vid flera tillfällen pekat på att enbart insikten om att det finns en möjlighet att övervaka och spåra enskilda individer riskerar att få ytterst menlig inverkan på utövandet av många demokratiska fri- och rättigheter. Enligt regeringsformen får ingen svensk medborgare utan samtycke antecknas i ett allmänt register enbart p.g.a. sin politiska åskådning (2 kap. 3 § RF). Men enbart människors upplevelse av att det finns en risk för att de är övervakade eller registrerade kan inverka negativt på den fria åsiktsbildningen. Vi vill därför att krav på tillstånd från IMY ska återinföras vid polisens användning av drönare vid allmänna sammankomster där människor utnyttjar sina grundlagsskyddade rättigheter. Drönare bör inte användas slentrianmässigt vid dylika sammankomster utan enbart om någon form av ordningsstörning/brott faktiskt begås eller om ett reellt hot föreligger. Även när ett ingripande är nödvändigt måste övervakningen begränsas till den eller de som begår brotten och inte täcka övriga, fredliga, demonstranter. Vidare bör besluten om drönanvändning vara tydligt tidsmässigt och platsmässigt avgränsade. Det bör inte vara möjligt att drönarbevaka ett så stort område som en hel stadsdel under en hel dag, särskilt inte i samband med en allmän sammankomst.

Regeringen bör därför återkomma med lagförslag som innebär att krav på tillstånd ska återinföras vid polisens användning av drönare vid allmänna sammankomster. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Skydd för den personliga integriteten

5.1 Integritetsperspektiv på den digitala marknadsföringen

Digitaliseringen gör att skyddet för den personliga integriteten ställs inför nya utmaningar. Stora mängder persondata samlas in när vi använder oss av sociala medieplattformer, appar, elektroniska enheter, banktjänster och välfärdssystem. Det ger möjligheten att urskilja övergripande mönster som kan hjälpa oss som samhälle att analysera och förutsäga nuvarande och framtida beteenden för att samordna och optimera resurser och kompetenser. Men samma data kan också användas för att övervaka oss och för att övervaka våra beteenden.⁴ Persondata, ”big data”, säljs och används bl.a. av företag för att rikta reklam till tänkbara konsumenter. Övervakningsbaserad reklam är digital marknadsföring som med hjälp av spårning och profilering riktas mot enskilda personer eller mindre grupper av konsumenter. Den övervaknings-

⁴ Everyday Life in the Culture of Surveillance, Nordicom Göteborgs universitet, 2023.

baserade reklamen följer efter konsumenter mellan olika webbsidor och appar i stället för att, som annan riktad reklam, placeras i en noga utvald kontext.⁵

Vänsterpartiet är inte emot digitalisering men anser att processen måste ske på ett sätt som värnar den personliga integriteten. Den intensiva digitala marknadsföringen och det sätt som persondata insamlas på väcker frågor om marknadsföringen behöver kontrolleras bättre och om skyddet för den personliga integriteten behöver förstärkas. Att många sociala medieplattformar, appar och webbsidor är baserade i länder utanför EU gör att möjligheterna till kontroll och andra åtgärder blir mindre. Vi anser dock att regeringen ändå har ett ansvar för att hantera problemet och agera för att stärka enskildas integritet.

Regeringen bör tillsätta en utredning för att se över omfattningen av den digitala marknadsföringen ur integritetsperspektiv i syfte att ta fram åtgärder för att bättre kontrollera den. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.2 Att använda barn i marknadsföring

När barn används i reklam ställer det särskilda krav på hänsyn till barnets integritet. Att influencers, vloggare och bloggare använder sina egna barn i betalade samarbeten och marknadsföring är något som har blivit allt vanligare. Detta beror på att det är en mycket lönsam affär att exponera framför allt små barn för följare i sociala medier. Forskning kring hur barn påverkas av att exponeras digitalt saknas i dag. Men såväl som det kan innebära positiv bekräftelse i form av likes så kan det även innebära en stor psykisk press. Framför allt kan inte barn själva välja att delta eller förstå konsekvenserna av exponeringen på sikt. Vänsterpartiet anser därför att det finns skäl att se över möjligheterna att begränsa och kontrollera möjligheten att använda sina barn i marknadsföring i syfte att stärka barns/minderårigas integritet.

I Frankrike har en lag antagits som medför ett förbud för föräldrar och företag att, utan tillstånd, använda barn för ekonomiska syften i sociala medier. Tillstånd kan utfärdas av lokala myndigheter. Bryter företag och föräldrar mot lagen riskerar man åtal. Enligt reglerna ska en del av intäkterna som genereras av reklamsamarbeten med barn öronmärkas för barnet, samt hållas oåtkomliga till dess att barnet blir myndigt. Vi anser att det vore intressant att se över om den franska lagen kan fungera som modell för en liknande lag i Sverige.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över en begränsning av möjligheten att använda sina barn i reklam med hänvisning till barnets integritet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.3 Åtgärder för att motverka personuppgiftsläckor

Ett stort antal fall av personuppgiftsläckor har rapporterats de senaste åren. Det handlar om sociala medieplattformar, t.ex. Facebook, som läckt uppgifter till andra plattformar och företag, om myndigheter som läckt känslig information till företag och till sociala medieplattformar, om appar för skolelever som haft säkerhetsbrister och om myndigheters hemsidor som skickar IP-adresser till Google. Alla verksamheter måste följa dataskydds-

⁵ Forbrukerrådet, Time to ban surveillance-based advertising. The case against commercial surveillance online, 2021.

reglerna vid behandling av personuppgifter. Det gäller oavsett om det är en offentlig myndighet, ett privat företag, en förening eller någon annan typ av verksamhet. Data-skyddsreglerna grundar sig i de mänskliga rättigheterna. Alla människor har rätt till respekt för privat- och familjeliv och till skydd av sina personuppgifter.

Det är allvarligt att känsliga personuppgifter läcker och myndigheter och företag som har läckt eller behandlat personuppgifter på ett felaktigt sätt ska i vissa fall rapportera det till Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) som personuppgiftsincidenter. En personuppgiftsincident är en säkerhetsincident som leder till oavsiktlig eller olaglig förstöring, förlust eller ändring av personuppgifter. Den kan också leda till ett obehörigt röjande av eller obehörig åtkomst till personuppgifter. Det spelar ingen roll om det har skett oavsiktligt eller med avsikt. En personuppgiftsincident kan innebära risker för registrerade personers fri- och rättigheter och kan få allvarliga konsekvenser, såsom ekonomisk skada, identitetsstöld, bedrägeri och skadlig ryktesspridning. En personuppgiftsincident som inte hanteras på ett lämpligt sätt kan även påverka tilltron till den organisation som behandlat personuppgifterna. IMY har ett brett uppdrag när det gäller både att utöva tillsyn över och guida användare i bl.a. dataskyddsregleringen för att förebygga personuppgiftsincidenter. Vänsterpartiet vill stärka IMY:s förebyggande arbete mot personuppgiftsläckor.

Regeringen bör ge i uppdrag till Integritetsskyddsmyndigheten att förstärka det förebyggande arbetet mot personuppgiftsincidenter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.4 Söktjänster som offentliggör känsliga personuppgifter

Vänsterpartiet värnar både offentlighetsprincipen och den personliga integriteten. Den alltmer omfattande digitaliseringen av samhället erbjuder fler möjligheter att både ge uttryck för sina idéer och åsikter och ta del av information. Det leder till att ibland komplicerade avvägningar mellan offentlighet och personlig integritet behöver göras. Samtidigt som det är viktigt med öppenhet, t.ex. för att kunna kontrollera offentliga personer, så är det problematiskt med sajter som innehåller mycket information av personlig och känslig karaktär. Tjänsterna bedrivs på kommersiella grunder och hämtar informationen om enskilda ur offentliga handlingar och register. Flera av dessa söktjänster har skaffat utgivningsbevis, vilket innebär att de har grundlagsskydd och därmed inte omfattas av personuppgiftslagens regler om skydd vid behandling av personuppgifter. När rena personregister faller under grundlagarna och inte omfattas av personuppgiftsregleringen finns det en stor risk för att enskilda drabbas av allvarliga integritetsintrång. Särskilt problematiskt är det att alla på ett mycket lätt sätt kunnat ta del av de sista fyra siffrorna i människors personnummer. Informationen kan lätt missbrukas för kriminella syften, t.ex. identitetskapning, stalkning och andra typer av integritetskränkningar. I dag finns det databaser med utgivningsbevis som i praktiken kan liknas vid privata belastningsregister. Samtidigt som grundarna till sådana här tjänster har tjänat gott om pengar på dem så innebär sajterna stora problem för människor som har avtjänat sitt straff. Dessutom har brottsoffer och vittnen exponerats och barn till dömda blivit utsatta.

Vänsterpartiet har sedan länge drivit frågan om att personuppgifter med känslig information om brott inte ska publiceras på t.ex. plattformar som Lex-base (mot. 2016/17:197). Därför var vi positiva när den förra regeringen lade fram ett förslag till riksdagen om att begränsa grundlagsskyddet för vissa söktjänster som visar person-

uppgifter om brott, med hänsyn till skyddet för den personliga integriteten (prop. 2021/22:59). Tyvärr röstade riksdagens majoritet emot förslaget.

Redan när grundlagsskyddet för databaser infördes varnade konstitutionsutskottet för att det skulle kunna uppstå konflikter med skyddet för den personliga integriteten och att grundlagsskyddet i värsta fall skulle kunna omfatta databaser som är rena personregister (bet. 2001/02:KU21 s. 32). Utskottet har också framhållit att söktjänster som tillhandahåller personuppgifter om lagöverträdelser m.m. utgör ett allvarligt ingrepp i enskildas personliga integritet och samtidigt framhållit vikten av att grundlagarnas tillämpningsområde är tydligt avgränsat (bet. 2017/18:KU16 s. 40).

Utvecklingen har tyvärr gått i den riktning som utskottet befarade.

Vänsterpartiet anser att den nuvarande regleringen ger ett otillräckligt skydd mot integritetskränkningar och att risken för sådana kränkningar riskerar att minska den allmänna förståelsen och acceptansen för den särskilda tryck- och yttrandefrihetsrättsliga regleringen. Offentlighets- och sekretesslagstiftningen är en grundpelare i en demokrati. Men yttrandefriheten och offentlighetsprincipen är inte ämnade att skydda spridning av information som innehåller djupt integritetskänsliga uppgifter.

Regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att det införs undantagsbestämmelser i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen som avser känsliga personuppgifter och uppgifter om lagöverträdelser. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.5 En AI-policy med etisk kod

Artificiell intelligens (AI) är ett samlingsbegrepp för maskinbaserade system som är under snabb utveckling och som har potential att ge en mängd ekonomiska och samhällsliga vinster över hela spektrumet av näringslivssektorer och samhällsverksamheter. Det finns en hög ambition om att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter och i internationell jämförelse ligger Sverige i absolut framkant. Många länder har höga ambitioner för sin digitala utveckling och Sverige måste arbeta hårt för att utveckla och stärka arbetet. Om Sverige lyckas med det finns goda möjligheter att utveckla både svensk konkurrenskraft och välfärd.⁶

AI är ett brett område som omfattar många tekniker, inte minst maskininlärning och djupinlärning. Det som utmärker AI från andra metoder för automation är AI-teknikens förmåga att lära sig och bli smartare över tid. Under vissa förutsättningar kan AI utföra uppgifter som sköts eller tidigare har sköts manuellt av människor. Det kan handla om allt från att sortera större kvantitativa och kvalitativa data till att granska bilder för att identifiera olika objekt och liknande. AI kan användas inom de flesta branscher, från transportbranschen med självkörande bilar, till säkerhetsbranschen genom ansiktsgenkänning som kontrollmekanism i större folksamlingar. AI-frågor spänner därmed över samtliga politikområden vilket medför stora krav på samordning.

AI påverkar och kommer att påverka arbetslivet avseende hur människor arbetar genom automatisering av vissa arbetsuppgifter och att nya arbetsuppgifter växer fram. På samma sätt som AI kan medverka till en stor rad positiva effekter i samhället, från näringslivet till offentlig sektor, finns det samtidigt risk för oönskade eller oförutsedda

⁶ Nationell inriktning för AI:

https://www.regeringen.se/49a828/contentassets/844d30fb0d594d1b9d96e2f5d57ed14b/2018ai_webb.pdf

konsekvenser av att använda AI till följd av exempelvis vinklade eller manipulerade data, bristande transparens, missbruk eller fientlig användning. Användandet av AI kan också leda till diskriminering, minskad tillit, ekonomisk skada eller skada på person och negativ påverkan på demokratin.

Användning av AI-algoritmer (algoritmer kan beskrivas som instruktioner för att lösa specifika uppgifter) behöver därför vara transparenta och förståeliga och ställer krav på både moraliska och juridiska frågor och utmaningar om rättsstatens funktioner och automatisering av myndighetsbeslut. För att lära upp AI behövs stora datamängder, t.ex. patientuppgifter för att lära AI att hitta en cancertumör. Hur denna data kan tilldelas AI:n är en viktig och känslig fråga. Sveriges offentliga sektor har en närmast unik mängd data av hög kvalitet som ofta är en grundförutsättning för AI-applikationer, samtidigt som stora delar av den data som finns är s.k. känsliga personuppgifter som inte får spridas eller säljas vidare.

Samtidigt som det finns många positiva saker med AI som möjligheter till utveckling och effektivisering, t.ex. snabbare handläggning och beslut hos myndigheter, så finns också negativa sidor, särskilt inom brottsbekämpning och säkerhetsbranschen med ansiktsgenkänning, mer övervakning, ansvarsutkrävande och gråzonsproblematik.

Vänsterpartiet anser därför att etiska, integritets- och säkerhetsmässiga aspekter måste väga tungt vid all utveckling av AI, oavsett om det sker inom näringslivet, välfärden, rättsväsendet eller försvaret av Sverige. De samhällsnyttiga aspekterna, hur välfärden, klimatet och det offentliga kan ta del och tar del av användbar teknik, måste beaktas minst lika mycket som intresset av att utveckla de kommersiella innovationerna som kan gynna näringslivet. Vi vill därför ta fram en policy med etisk kod för användning och utveckling av AI. Ett liknande arbete pågår på EU-nivå med en förordning, AI-Act, som syftar till att reglera användningen.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ta fram en nationell AI-policy med etisk kod. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Transparens och antikorrupktion

Korrupktion, lobbying och svängdörrar mellan näringslivet och politiken är ett stort hot mot människors förtroende för det demokratiska systemet. Under de senaste trettio åren har stora delar av vårt samhälle privatiserats och överlämnats till marknaden. Det har gjort många stora bolag direkt beroende av politiska beslut och goda relationer till politiker. Det är bolag som är beroende av skattepengar, t.ex. välfärdsbolag och friskolekoncerner som har alltför nära anknytning till vissa riksdagspartier. Det är viktigt för demokratin att allmänheten har ett högt förtroende för statsråd och högre tjänstemän i Regeringskansliet. Det får inte förekomma misstankar om att uttalanden och beslut av ett statsråd påverkas av förväntningar på en framtida anställning hos ett företag eller en organisation. Ett före detta statsråd ska inte heller ha särskilda fördelar i kontakterna med företrädare för staten i sin nya anställning. Högerregeringen har t.ex. rekryterat en stor del av sina ministrar och statssekreterare direkt från näringslivets lobbyorganisationer. Vänsterpartiet anser att det är djupt problematiskt att samma personer som innan valet försökte påverka lagstiftningen för näringslivets räkning nu tar fram förslag till lagändringar. För att människor ska fortsätta känna förtroende för vårt demokratiska system och för att politikerföraktet inte ska växa mer, krävs det åtgärder.

6.1 Riksdagspartiernas möjlighet att ta emot anonyma gåvor

Kalla fakta avslöjade under valrörelsen 2022 att flera företrädare för riksdagspartier hade försökt kringgå förbudet mot att ta emot anonyma bidrag. Det är mycket allvarligt eftersom det är viktigt att det klargörs vilka ekonomiska intressen som finns bakom partierna då anonyma bidrag kan påverka politiken. Väljarna har rätt att veta vilka organisationer eller personer som stöttar ett parti ekonomiskt med bidrag över en viss nivå. Det är en fråga om trovärdigheten för vårt demokratiska system.

Enligt lagen om insyn i finansiering av partier (insynslagen) ska ett parti redovisa hur det har finansierat sin verksamhet. Av redovisningen ska det tydligt framgå vilka medel som har kommit in till verksamheten och varifrån medlen kommer. I lagen finns ett förbud mot anonyma bidrag. Enligt bestämmelsen får partier och deras sidoorganisationer, ledamöter och ersättare för ledamöter samt valkandidater för partier inte ta emot anonyma bidrag till den del värdet överstiger 0,05 prisbasbelopp. Om en anmälan från någon enskild eller andra omständigheter ger särskild anledning till det, ska Kammarkollegiet utreda om någon har tagit emot ett otillåtet anonymt bidrag. Om det har lämnats ett anonymt bidrag som inte får tas emot, ska den del av bidraget som överstiger 0,05 prisbasbelopp betalas tillbaka till givaren. Om detta inte bedöms vara möjligt, ska den delen betalas in till Kammarkollegiet. Kammarkollegiet har tillsyn över lagen och får besluta de förelägganden som behövs för tillsynen och för att partier och deras sidoorganisationer, ledamöter m.fl. ska fullgöra sina skyldigheter enligt lagen. Ett beslut om föreläggande får förenas med vite.

Dessvärre visar Kalla faktas granskning att det är för lätt att kringgå den gällande lagstiftningen. Vänsterpartiet anser att insynslagen måste ses över och skärpas. Därför välkomnar vi att regeringen tillsatt en utredning i syfte att förstärka insyn och transparens i finansieringen av politiska partier (dir. 2023:88). Utredningen ska bl.a. analysera och ta ställning till om det finns behov av förtydliganden av förbudet mot anonyma bidrag, om förbudet mot anonyma bidrag ska gälla även för bolag, stiftelser och andra juridiska personer än sidoorganisationer som den redovisningsskyldige har ett bestämmande inflytande över eller som genom sitt ändamål är knutet till partiet, om tröskelvärdet för anonyma bidrag bör ändras eller tas bort, om kraven på partiernas redovisning ska skärpas och om en reglering med krav på transparens i fråga om kontakter mellan politiska beslutsfattare och lobbyister bör införas. Uppdraget ska redovisas senast den 15 februari 2025.

Vänsterpartiet anser dock att utredningen behöver få tydliga direktiv att se över fler frågor, såsom att förbjuda möjligheten att ta emot anonyma gåvor genom att använda en bulvan. Vi vill även att det ska vara förbjudet att försöka ta emot en anonym gåva.

Regeringen bör ge utredningen om förstärkt insyn och transparens i finansieringen av politiska partier i tilläggsdirektiv att se över insynslagen i syfte att utreda förbud för riksdagspartier mot att ta emot anonyma donationer genom att använda en bulvan eller motsvarande upplägg med tredje part. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ge utredningen om förstärkt insyn och transparens i finansieringen av politiska partier i tilläggsdirektiv att se över möjligheten att införa förbud mot försök att ta emot anonym gåva. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.2 Se över karenssystemet för statsråd m.fl.

Utbytet av personer på högre tjänster mellan det offentliga och näringslivet är i många delar positivt men utbytet kan också leda till intressekonflikter. Frågan om behovet av en reglering om övergångar har tidigare uppmärksammats av bl.a. Europarådets organ för korruptionsbevakning (Greco). Efter en granskning rekommenderade Greco att Sverige skulle införa riktlinjer för att undvika intressekonflikter vid offentliga tjänstemäns övergång till den privata sektorn.

Karensnämnden⁷ infördes 2018 för att komma till rätta med svängdörrarna mellan politiken och näringslivet. Enligt lagen (2018:676) om restriktioner vid statsråds och statssekreterares övergång till annan än statlig verksamhet, får övergångsrestriktioner meddelas i form av karenslösning eller s.k. ämnesrestriktion upp till tolv månader efter avslutat uppdrag eller anställning. I lagen finns en särskild aktsamhetsbestämmelse. Någon sanktionsmöjlighet infördes dock inte, eftersom regleringen i sig bedömdes ha en tillräckligt preventiv verkan. För riksrevisor eller riksrevisionsdirektör gäller motsvarande bestämmelser som för statsråd och statssekreterare. En lagstadgad karenstid finns också för ledamöter i Riksbankens direktion samt för generaldirektören och myndighetschefen för Transportstyrelsen. För andra personer med anställningar eller uppdrag inom offentliga verksamheter saknas i dag en reglering om övergångar. Karensnämndens ordförande har dock själv beskrivit det nuvarande systemet som ”tandlöst”. Den förra regeringen tillsatte en utredning för att se över systemet och lämna förslag om restriktioner vid övergång från offentlig till annan verksamhet (dir. 2022:71). Utredningen, Utvärdering av restriktionslagen (SOU 2023:45) presenterades i augusti 2023. Dessvärre lägger utredningen inte fram något förslag om sanktionsmöjligheter vid brott mot restriktionslagen. Vidare föreslår utredningen att anmälningsskyldigheten ska begränsas till att omfatta övergångar *utom* offentlig sektor. Vänsterpartiet anser att detta snarare skulle leda till att lagen blir ännu mer tandlös. Vi vill därför tillsätta en ny utredning i syfte att strama upp tillsynen vid övergångar mellan politiken och näringslivet. Självfallet bör även den offentliga sektorn omfattas av regleringen.

Regeringen bör tillsätta en utredning av karenssystemet för statsråd m.fl. i syfte att strama upp tillsynen och skärpa regelverket. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Jessica Wetterling (V)

Nadja Awad (V)

Tony Haddou (V)

Gudrun Nordborg (V)

⁷ Nämnden för prövning av statsråds och vissa andra befattningshavares övergångsrestriktioner.